

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/22271> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Peele, Ada

Title: Een uitzonderlijke erfgenaam : de verdeling van de nalatenschap van Koning-Stadhouder Willem III en een consequentie daarvan : Pruisisch heerlijk gezag in Hooge en Lage Zwaluwe, 1702-1754

Issue Date: 2013-11-19

Een uitzonderlijke erfgenaam

Ter herinnering aan mijn ouders.

Deze uitgave kwam tot stand mede dankzij financiële steun van J.E. Jurriaanse Stichting, Dr Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds en De Mastboom Brosens Stichting.

Op het omslag: *ondergrond*, de Tongplaat, fragment van: NA, 4.VTHR Kaartcollectie Binnenland Hingman, inv. 4668. *Inzetje achterzijde (linksonder)*, het dorp Hooge Zwaluwe, detail van: NA, 4.VTHR Kaartcollectie Binnenland Hingman, inv. 4656. *Inzetjes voorkant en achterzijde (rechts)*, de Pruisische adelaar en het wapen van Hooge en Lage Zwaluwe zoals afgebeeld op: de Tongplaat, GStA PK, II. HA, Abt. 22, Holländische Güter, Tit. 2, Nr. 270.

De auteur heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Dit proefschrift heeft geen eigen ISBN.

Het ISBN van de handelsuitgave is 978-90-8704-393-3.

© 2013 Adriana T.B. Peele & Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Typografie: Rombus, Hilversum
Omslagontwerp: Robert Koopman, Hilversum
Druk: Wilco, Amersfoort
Bindwerk: Van Strien, Dordrecht

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Een uitzonderlijke erfgenaam

De verdeling van de nalatenschap van Koning-
Stadhouder Willem III en een consequentie daarvan:
Pruisisch heerlijk gezag in Hooge en Lage Zwaluwe,
1702-1754

PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van
de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van Rector Magnificus prof.mr. C.J.J.M. Stolker,
volgens besluit van het College voor Promoties
te verdedigen op dinsdag 19 november 2013
klokke 16.15 uur

door

ADRIANA TEUNA BASTIAANTJE PEELE
geboren te Hooge en Lage Zwaluwe
in 1955

Promotiecommissie

Promotor: Prof. dr. S. Groenveld

Overige leden: Dr. R.P. Fagel

Prof. dr. K.J.P.F.M. Jeurgens

Prof. dr. J.P. Sigmond (Universiteit van Amsterdam)

Dr. W. Troost (Gouda)

Inhoudsopgave

Woord vooraf	11
Inleiding	13
DEEL 1 DE VERDELING VAN DE NALATENSCHAP VAN WILLEM III	19
1 Verwikkelingen na de dood van Willem III en vóór de opening van het testament	21
Inleiding	21
1.1 Het Tweede Stadhouderloze Tijdperk (1702-1747)	24
1.2 Onderzoek naar de documenten van Willem III	26
1.3 Frederik I maakt aanspraak op de erfenis	27
1.4 Bezoek van Pittenius aan de Zwaluwen, Klundert, Willemstad en Breda	32
1.5 Frederik I confisqueert de graafschappen Lingen en Meurs	35
1.6 Verzoek van Henriette Amalia om opening van het testament	47
1.7 Slot	49
2 De opening van het testament en de Staten-Generaal als executeurs-testamentair	50
Inleiding	50
2.1 De opening van het testament	51
2.2 Legaten, codicillen en nagekomen akten	52
2.3 De Staten-Generaal als executeurs-testamentair	56
2.4 Het opmaken van een staat en inventaris en het verheffen van de lenen	58
2.5 Slot	59
3 Ontwikkeling en toepassing van het fideï-commis	60
Inleiding	60
3.1 Het Romeinse fideï-commis	60
3.2 Schulden en vorderingen	62
3.3 Verandering in het karakter van het fideï-commis	63
3.4 Familie-fideï-commis	63
3.5 Toepassing van het fideï-commis in Duitsland en de Nederlanden	65
3.6 Beperking van het aantal graden of personen	67
3.7 Toepassing van het Romeinse recht met betrekking tot bezit	69
3.8 Slot	70

4 Testamenten en fidei-commissaire bepalingen binnen het huis van Nassau en Oranje	71
Inleiding	71
4.1 Engelbrecht II en Jan V	71
4.2 Hendrik III	72
4.3 René de Chalon	74
4.4 Anna van Egmond	76
4.5 Willem I	77
4.6 Philips Willem	81
4.7 Maurits	83
4.8 Frederik Hendrik	85
4.9 De nalatenschap van Willem II	89
4.10 Het testament en de nalatenschap van Amalia van Solms	91
4.11 De nalatenschap van Willem III	93
4.12 Slot	96
5 Verwachtingen van de Brandenburgse keurvorsten	98
Inleiding	98
5.1 De Grote Keurvorst en de erfenis van zijn schoonvader	99
5.2 Ambities van de Grote Keurvorst inzake het stadhouderschap	105
5.3 Herstel van vriendschappelijke relaties met Brandenburg	109
5.4 Brandenburgse medewerking aan het plan van Willem III	113
5.5 Zorgen van Frederik over de erfenis van zijn neef	118
5.6 Willem III maakt een nieuw testament	120
5.7 Johan Willem Friso of Frederik I stadhouder?	124
5.8 Frederik I koning van de Zeven Verenigde Provinciën?	129
5.9 Slot	131
6 Juridische discussies, politieke dreigementen en accommodementen 1702-1732	133
Inleiding	133
6.1 Aanspraken en argumenten van de Friese Nassaus	134
6.2 De Pruisische koning en de erfenis van Willem III	136
6.3 Staatse gezanten aan het Pruisische Hof	139
6.4 De resolutie van 30 mei 1702 van de Staten-Generaal	141
6.5 Geheime onderhandelingen tussen Frederik I en Frankrijk	144
6.6 Onderhandelingen tussen Frederik I en Henriette Amalia (1702)	147
6.7 Beslaglegging door het Hof van Holland in 1703	150
6.8 Lingen en Meurs: een obstakel in de onderhandelingen	153
6.9 Een voorlopig Traktaat van Partage (1711)	163
6.10 Een definitief Traktaat van Partage (1732)	166
6.11 Slot	170

DEEL 2 DRIE PRUISISCHE KONINGEN ALS HEREN VAN HOOGHE EN LAGE ZWALUWE: EEN CASUS

7	Het leenstelsel in Holland en de geografische ligging van de Zwaluwen	175
	Inleiding	175
7.1	Het leenstelsel	177
7.2	Rechten en plichten van de leenman	177
7.3	De Leen- en Registerkamer van Holland (1584-1807)	179
7.4	Leenverheffing en felonie	181
7.5	Het belenen van kloosters, steden, vrouwen en minderjarigen	182
7.6	Het leenstelsel ten tijde van de Pruisische koningen	183
7.7	Geen leenverhef vanwege het doen van hulde, eed en manschap	187
7.8	De leenverheffing is al voor de Pruisische koning gedaan	189
7.9	Geen leenverhef vanwege betaling successierechten	191
7.10	Frederik II en felonie	193
7.11	De Leenkamer van Naaldwijk	195
7.12	Slot	197
8	Bestuur en beheer van de Zwaluwen onder de Pruisische koningen	198
	Inleiding	198
8.1	De hoge heerlijkheid Hooge en Lage Zwaluwe met haar rechten	198
8.2	Frederik I (1711-1713)	202
8.3	Frederik Willem I (1713-1740)	203
8.4	Frederik II (1740-1754)	205
8.5	De Pruisische gezant te Den Haag	207
8.6	Berlijn benoemt functionarissen	210
8.7	De introductie van een domeinraad	220
8.8	De polders in Hooge en Lage Zwaluwe	221
8.9	Gespannen relaties	222
8.10	Slot	231
9	De afwikkeling van een hangende kwestie: de financiële administratie en de opvolging van Christiaan Swaens	233
	Inleiding	233
9.1	Benoeming en overlijden van Christiaan Swaens	234
9.2	Verzoek tot scheiding van het ambt van ontvanger van het schout- en baljuwschap	236
9.3	Benoeming van Bernard van Santen als opvolger van Swaens	239
9.4	Aanpassen van de onkostendeclaraties van Swaens	242
9.5	Verzoek tot afdracht van achterstallige verpondingen	243
9.6	Voorstel voor het aangaan van een compromis met weduwe Swaens	254
9.7	Slot	256

10	Andere benoemingen op grote afstand	258
	Inleiding	258
10.1	Benoeming van een heemraad voor de Emiliapolder	258
10.2	Op zoek naar een nieuwe predikant: drie kandidaten	272
10.3	Sollicitatie van Makfarland naar de functie van bode	281
10.4	Benoeming van een hulponderwijzer in Lage Zwaluwe	283
10.5	Slot	285
11	De doorwerking van het leenstelsel: het herstellen van verduisterde lenen in de Rietwaard van Hollartse Hille, Godshille en het Hilleke over de Blaak	287
	Inleiding	287
11.1	Op zoek naar de verduisterde lenen in de Rietwaard en hun leenmannen	287
11.2	De voorgeschiedenis van de Rietwaard	293
11.3	Olffen neemt de situatie ter plaatse op	298
11.4	Slot	308
12	Moertering in de polder de Oude Moer, en de Hollandse regelgeving	309
	Inleiding	309
12.1	Turfwinning: vorming en gebruik van turf	309
12.2	Frederik Willem I vraagt een vergunning aan	313
12.3	Rentmeester Van Fenema schrijft zelf een verzoek	314
12.4	Gecommitteerde Raden vragen om advies	318
12.5	Simon van Son c.s. komen in actie tegen het plan van Van Fenema	320
12.6	Weerlegging door Van Fenema van de bezwaren van Van Son c.s.	323
12.7	Vergunning voor de rentmeester van de Zwaluwen	332
12.8	De moertering zorgt voor werk	335
12.9	Slot	336
13	Problemen over het recht op opkomende platen: de Tongplaat	338
	Inleiding	338
13.1	De geschiedenis van de Verdrongen Waard van Zuid-Holland	338
13.2	De verpachting van de biezen op de Tongplaat met toestemming van de Nassause Domeinraad	347
13.3	De biezen op de Tongplaat verpacht voor de Pruisische heer	349
13.4	Verpachting in 1720 van de biezen door de Domeinen	350
13.5	Aanspraak in 1745 door Frederik II op de Tongplaat	351
13.6	Reactie van Gecommitteerde Raden op de remonstrantie van Van Fenema	356
13.7	Reactie van Van Fenema op de deductie van Gecommitteerde Raden	363
13.8	De resident in Den Haag spant zich in voor de kwestie	364

13.9	De kwestie van de opkomende biezenplaat	367
13.10	De verkoop van de Zwaluwen maakt een einde aan de kwestie	372
13.11	Slot	373
14	Verkoop van de Hollandse domeinen door Frederik II	375
	Inleiding	375
14.1	Voorgenomen verkoop van Hooge en Lage Zwaluwe	376
14.2	Poging om de Zwaluwen publiek te verkopen	383
14.3	Andere pogingen om aan geld te komen	389
14.4	Onderhandelingen met de prins van Oranje	394
14.5	Voortzetting van de onderhandelingen met Willem IV en later met zijn weduwe	406
14.6	De feestelijke overdracht van de Zwaluwen	412
14.7	Slot	416
	Slotbeschouwing	418
	Zusammenfassung	425
	Bijlagen	432
	Overzicht van figuren en verantwoording afbeeldingen	455
	Lijst van afkortingen	459
	Bronnen en literatuur	461
	A Archivalia en handschriften	461
	B Pamfletten	469
	C Bronnenuitgaven en secundaire literatuur	470
	Personenregister	479
	Curriculum Vitae	493

